

THESIS

Laten zien wat je weet

Het expliciet tonen van niet-weten

Eindwerkstuk Taalbeheersing

Naam: Resy van de Brug

Studentnummer: 3073599

Docent: Tom Koole

Datum: 18 januari 2013

Abstract

In formele maar ook in informele gesprekken is het van belang dat de gesprekspartners elkaar begrijpen en weten waar de ander het over heeft. Omdat mensen niet in elkaars hoofd kunnen kijken, hanteren ze andere methoden om elkaar te laten zien wat zij weten en begrijpen, maar ook wat zij juist níet weten en begrijpen. Men gaat af op wat men elkaar laat zien, op wat men in een gesprek *doet*. In deze thesis worden de verschillende functies van expliciete niet-weten frases met en zonder grammaticaal object onderzocht. Uit de analyses is gebleken dat een niet-weten frase zonder grammaticaal object een andere functie heeft dan een niet-weten frase met grammaticaal object. De frase met object functioneert zoals je zou verwachten: de spreker doet hiermee niet-weten en dit is de semantische kern van de beurt, vaak een tweede paardeel. De frase zonder object daarentegen is een toelichting bij de rest van de beurt. De rest van de beurt bevat informatie die de kern vormt van de beurt. De niet-weten frase die in eerste instantie niet-weten lijkt te doen, geeft een indicatie van de mate van zekerheid over de informatie die wordt verstrekt in de rest van de beurt en is geen volledig antwoord op het eerste sequentiële paardeel. Kortom, het ontbreken van het object dient een functie. Dit sluit deels aan bij de theorie van Hopper (1988) over emergent grammar: grammatica komt tevoorschijn uit discours.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	1
2.	Theoretisch Kader	2
3.	Methode	4
	3.1 Corpus	4
	3.2 Conversatie-Analyse	4
4.	Analyse	5
	4.1 Analyse van frases die niet-weten doen met object	5
	4.2 Analyse van frases die niet-weten doen zonder object	10
5.	Conclusie	15
6.	Discussie	17
	Literatuurlijst	19

1. Inleiding

In formele maar ook in informele gesprekken is het van belang dat de gesprekspartners elkaar begrijpen en weten waar de ander het over heeft. Om dit te bereiken gaat men af op wat men elkaar laat zien, op wat men in een gesprek *doet*. Wat mensen doen en laten zien in een gesprek duiden we ook wel aan met de term 'wat onder de streep gebeurt'. Maar wat men in een gesprek doet is nog geen weergave van wat er op cognitief niveau gebeurt. De achterliggende cognities en motieven die zich afspelen in eenianders hoofd, noemen we 'wat boven de streep gebeurt'.

Omdat mensen niet in elkaars hoofd kunnen kijken, hanteren ze andere methoden om elkaar te laten zien wat zij weten en begrijpen, maar ook wat zij juist níet weten en begrijpen. Deze methoden zijn vanzelfsprekendheden, waar men zich gewoonlijk niet eens van bewust is tijdens het voeren van een gesprek.

In deze thesis doe ik verslag van mijn onderzoek naar de functie(s) van expliciete uitingen van 'niet-weten' in informele gesprekken. Voor dit onderzoek ben ik op zoek gegaan naar fragmenten waarin het werkwoord *weten* wordt gebruikt in combinatie met de negatie *niet*. Deze fragmenten heb ik gezocht in het corpus telefoongesprekken 2011/2012 Mondelinge Interactie. Dit is een corpus van getranscribeerde telefoongesprekken, verzameld en getranscribeerd door studenten die in collegejaar 2010-2011 of 2011-2012 het vak Mondelinge Interactie aan de Universiteit van Utrecht volgden.

In het corpus ben ik verschillende vormen van expliciete niet-weten frases tegengekomen. Een greep uit de voorbeelden die ik tegenkwam: 'ik weet het niet'; 'dat weet ik niet'; 'ik weet het niet zeker'; 'ik weet het niet precies'; 'ik weet niet of.. /hoe.. /wanneer.. /waarom.. / wie.. / waar...'; 'ik weet niet'; 'kweenie'; 'kweet nie'; 'k weet niet precies'; 'k weet niet zeker'.

Deze verschillende niet-weten frases kunnen op meerdere manieren worden gecategoriseerd. Het onderscheid waar ik mij op ga richten is de aan- of afwezigheid van een lijdend voorwerp, ofwel een object. Nog exacter richt ik mij op de frases *dat weet ik niet* en *ik weet het niet* enerzijds en *ik weet niet of weet ik niet* anderzijds.

2. Theoretisch kader

Het Nederlandse werkwoord (*verb*) is een bijzonder en voor taalkundigen zeer interessant object (Bennis, 2000: 65). Zo kennen we intransitieve werkwoorden, transitieve werkwoorden en bi-transitieve werkwoorden. Een intransitief werkwoord heeft alleen plaats voor een subject (onderwerp). Een transitief werkwoord is een werkwoord dat volgens de grammatica plaats heeft voor twee argumenten (Bennis, 2000: 65), een subject (onderwerp) en een object (lijdend voorwerp). Een bitransitief werkwoord heeft zelfs plaats voor drie argumenten: subject, object en indirect object (meewerkend voorwerp).

Ook wat betreft de positie in de zin is er variatie te vinden in onze taal. In het Nederlands staat het werkwoord vaak op de tweede plaats, soms vooraan, maar we vinden ze ook in ruime mate achteraan in de zin. Volgens taalkundigen echter is de syntactische basisvolgorde (de onderliggende structuur van een zin) van het Nederlands SOV, wat staat voor Subject-Object-Verb (onderwerp-lijdend voorwerp-werkwoord) met het werkwoord op de derde positie. Vaak wijkt de gerealiseerde structuur – de structuur van zinnen in gesproken taal of geschrift- echter af van deze onderliggende structuur: de basisvolgorde komt alleen tot uiting in bijzinnen. Wanneer zinnen tot uiting komen met een andere structuur dan SOV, is dit het gevolg van verplaatsingen die hebben plaatsgevonden in de basisstructuur. Voor hoofdzinnen geldt bijvoorbeeld dat de persoonsvorm vaak van de derde naar de tweede positie wordt geplaatst (Bennis, 2000: 76), ook wel *verb second* genoemd. Voor mededelende hoofdzinnen is het tevens nodig om datgene waar de uiting over gaat, de *topic* (Mazeland, 1992: 82), te verplaatsen naar een positie voor de persoonsvorm. Dit verschijnsel van topic-verplaatsing noemt men *topicalisatie* (Bennis, 2000: 96). Hoe dit precies werkt laat ik hier achterwege, voor meer informatie kan het boek van Bennis (2000) geraadpleegd worden.

Het werkwoord *weten*, dat logischerwijs vaak gebruikt wordt voor het expliciet uiten van niet-weten, is een transitief werkwoord wat wil zeggen dat er plaats is voor een subject en een object. Echter, sommige transitieve werkwoorden, waaronder het werkwoord *weten*, kunnen ook voorkomen zónder object. Liu (2008: 1) noemt deze werkwoorden *object-deleting verbs*. Door het optreden van object-deletion verandert de grammaticale structuur van een frase: er is immers geen object aanwezig waar men dat wel zou verwachten.

Grammatica is de abstracte mentale structuur die linguïstische elementen in zinnen organiseert, zodat men vervolgens met die zinnen sociale interactie tot stand kan brengen (Ochs 1996: 33-34). Het abstracte object genaamd grammatica wordt slechts realiteit via het taalgebruik (Bennis 2000: 40-41). Hopper (1980) onderscheidt twee perspectieven van waaruit linguïsten het concept *grammatica* benaderen. Het eerste perspectief is de *A Priori Grammar Attitude*, die aanneemt dat grammatica een “vaste (discrete) set van regels is, die logisch en mentaal voorafgaat

aan discours”, ofwel: grammatica gaat logischerwijs vooraf aan discours (Husserl, in: Hopper, 1988: 118). Dit perspectief sluit aan bij de stroming die men aanduidt met de generatieve taalkunde (Elffers, 1977-1978: 19), waarvan de bekende taalkundige Noam Chomsky de grondlegger is.

Het tweede perspectief, *The Emergence of Grammar*, sluit aan bij de tegenwoordige structuralistische taalkunde (Elffers, 1977-1978: 19) en ziet grammatica als “een vaag gedefinieerde set van vastgelegde, terugkerende delen, waarvan de status constant opnieuw wordt bepaald tijdens spraak, en die in principe niet kan worden onderscheiden van strategieën voor het construeren van gesprekken” (Hopper, 1988: 118). Dit komt overeen met de visie van Fox (2007: 302), die stelt dat “wanneer grammatica inderdaad tevoorschijn komt uit interactie, de grammatica dezelfde kenmerken moet hebben als spraak in interactie.” Uit Conversatie-Analytische studies is gebleken dat spraak in interactie “onvoorspelbaar, interactioneel verkregen en steeds opnieuw vatbaar voor verandering” is (Goodwin, 1979, 1981; Schegloff, 1996b, beiden in: Fox, 2007: 314). Dat wetende zal grammatica deze eigenschappen ook moeten hebben, en zich aan moeten passen aan dynamische, onvoorspelbare interactie in elke nieuwe situatie. Fox (2007: 314) vat dit samen met de metaforische uitspraak “grammar is strongly shaped by interaction, which is its birthplace and its natural home”. Ofwel: de grammatica moet “geboren worden” uit discours. Cumming (1984, in: Hopper, 1988: 122) maakt hetzelfde punt, hoewel in iets andere woorden. Hij zegt dat “een zin in feite een toevallig bijproduct van discourse is”.

Ochs, Schegloff en Thompson (1996: 10) maken een vergelijkbaar onderscheid tussen de verschillende benaderingen van de grammatica en nemen daarin zelf een middenpositie in. Zij hebben de visie dat grammatica een intieme relatie met sociale interactie kent. Volgens hen is grammaticale structuur gerelateerd aan en verklaarbaar door de discours, en vice versa. De auteurs van de artikelen in hun boek promoten in verschillende mate de stellingen “grammar organizes social interaction”, die aansluit bij het eerste perspectief van Hopper (*A Priori Grammar*) en bij de generatieve taalkunde en de stelling “social interaction organizes grammar” aan, die aansluit bij het laatstgenoemde perspectief van Hopper (*Emergence of Grammar*) en de tak van de structuralistische taalkunde.

Interactie heeft invloed op de grammatica, en vice versa. Vanuit dit middenperspectief wil ik de achterliggende interactionele overwegingen van expliciete frases met niet-weten achterhalen en daarbij het syntactische verschil tussen niet-weten frases met- en niet-weten frases zonder object betrekken. Ik wil te weten komen of niet-weten frases zonder object een andere functie hebben dan niet-weten frases met object. De hoofdvraag hierbij is als volgt: *Is er een verschil in functie tussen expliciete niet-weten frases met en zonder object, en zo ja, wat is dit verschil?*

Om deze vraag te kunnen beantwoorden breng ik eerst in kaart in welke situaties het uiten

van niet-weten gepaard gaat met object-deletion en in welke situaties het werkwoord transitief (met object) gebruikt wordt. Hiervoor analyseer ik observeerbare aspecten van deze twee fenomenen, zoals de sequentiële positie in het gesprek (beurt-opbouw), de positie binnen de beurt zelf, de syntactische volgorde van de zin en de eventuele verdere informatie die gegeven wordt in dezelfde beurt door de spreker van de uiting, hierna ‘demonstratie’ genoemd.

3. Methode

3.1 Corpus

Voor het analyseren van het fenomeen *Het expliciet tonen van niet-weten* is een corpus van fragmenten samengesteld uit de database ‘Transana 2011/2012’ van het computerprogramma Transana (versie 2.42). De fragmenten zijn afkomstig van een corpus van telefoongesprekken die opgenomen en getranscribeerd zijn door studenten van de Universiteit Utrecht, die in het collegejaar 2010-2011 of 2011-2012 de cursus Mondelinge Interactie hebben gevolgd. Het onderzochte fenomeen kwam regelmatig voor in het corpus, maar vanwege de beperkte omvang van het onderzoek heb ik een selectie gemaakt van een tiental fragmenten die expliciete frases met niet-weten bevatten. Deze fragmenten zijn verdeeld in twee categorieën: 5 niet-weten frases met object en 5 zonder object. De categorie ‘niet-weten frases met object’ bevat frases in de trant van *ik weet het niet* of *dat weet ik niet*; frases met een ingebedde matrixzin als object zijn buiten beschouwing gelaten. De categorie ‘niet-weten frases zonder object’ bevat de frases *weet ik niet*, *weet niet* en *ik weet niet*.

3.2 Conversatie analyse

Voor de analyses die gedaan worden in dit onderzoek is de conversatie-analytische methode gebruikt. De conversatie-analyse (Mazeland, 2008: 10-11), hierna CA, is een onderzoeksrichting op het gebied van interactieanalyse. Het onderzoekt de principes van gespreksorganisatie waarmee de deelnemers aan een gesprek betekenis geven aan wat ze zeggen en doen. CA is een interactionele benadering van gesprekken. In tegenstelling tot een meer psychologische invalshoek, waarbij gespreksgegevens uiteindelijk herleid worden tot cognitieve processen of de persoonlijkheid en de motieven van de betrokkenen, probeert de CA een beschrijving te geven van de methoden die competente leden van een cultuur gebruiken om te communiceren zonder daarbij de cognities en motieven van boven de streep te betrekken. Daarom spreekt men ook wel van *doen begrijpen* en *doen weten*, wanneer men zegt iets te begrijpen of weten. Het doen van niet-weten en niet-begrijpen

komt regelmatig voor in gesprekken. In dit onderzoek gebruik ik CA om iets te zeggen over de functies die de expliciete niet-weten frases hebben in de gesprekken. Of men daadwerkelijk iets niet weet of begrijpt wanneer men expliciet niet-weten toont, valt met conversatie-analyse echter niet vast te stellen.

4. Analyses

De fragmenten uit het samengestelde corpus heb ik geanalyseerd door te observeren en te vergelijken. In deze paragraaf zal blijken dat er een functieverschil is tussen expliciete frases van niet-weten doen met- en zonder object. In paragraaf 4.1 worden niet-weten frases met een object geanalyseerd. In paragraaf 4.2 worden niet-weten frases zonder object geanalyseerd.

Per fragment zal gekeken worden naar de sequentiële organisatie. Een sequentie is “een niet-toevallige en geordende reeks uitingen waarmee gespreksdeelnemers in opeenvolgende beurten een gemeenschappelijk handelingsproject implementeren” (Mazeland, 2008: 74). Een dergelijke sequentie bestaat minimaal uit een aangrenzend paar, waarbij het eerste deel van dit paar de sequentie start, en het tweede deel het handelingsproject compleet maakt.

Ook wordt bekeken waar in de beurt de niet-weten frase voorkomt, wat de eventuele referent van het object is, wat de syntactische volgorde van de niet-weten frase is en welke informatie er verder gegeven wordt in de beurt. De syntactische volgorde wordt steeds aangegeven met de letters S voor subject, O voor object, V voor werkwoord en N voor negatie. Op basis van al deze gegevens wordt bepaald wat de functie is die de niet-weten frase heeft in het fragment.

Uit de analyses wordt duidelijk dat wanneer een niet-weten frase een object bevat, dit object direct terugverwijst naar iets wat eerder in het fragment is gezegd. De referent is vaak een vraaghandeling in het eerste paardeel. Doordat niet-weten frases met object direct verwijzen naar hun referent functioneert de gehele niet-weten frase vaak als niet-weten doen over deze referent. Wanneer een object ontbreekt is er geen directe referent aan te wijzen. Dit maakt de niet-weten frase als geheel minder duidelijk, waardoor deze anders functioneert dan een niet-weten frase met object. Ook zal duidelijk worden dat een niet-weten frase zonder object niet zelfstandig als tweede paardeel kan functioneren, in tegenstelling tot een niet-weten frase met object. In de volgende paragrafen zal duidelijk worden hoe de verschillende soorten niet-weten frases verschillend van elkaar functioneren.

4.1 Analyse van niet-weten frases die een object bevatten

In deze paragraaf worden fragmenten met expliciete niet-weten frases met een object geanalyseerd. Uit de analyse zal duidelijk worden dat deze frases altijd een duidelijke referent bevatten waarnaar

het object verwijst. Het object dat frequent voorkomt is het woord *dat*. *Het* komt minder frequent voor als object. Ook is te zien dat de niet-weten frases vaak voorkomen aan het begin van een beurt die de sequentiële positie van tweede paardeel heeft en zal duidelijk worden dat de informatie die volgt na- of voorafgaat aan de niet-weten frase vaak een verklaring is die iets zegt over de niet-weten frase: *Waarom weet men iets niet?* De niet-weten frase vormt de kern van de beurt en zou zelfstandig kunnen opereren. De functie is dan ook zoals men die zou verwachten, namelijk niet-weten doen van het antwoord op een vraag (fragment 1, 4 en 5) of een stelling (fragment 2 en 3) uit een eerdere beurt. De niet-weten frase met *het* als object (fragment 5) vormt een uitzondering, deze lijkt qua syntactische structuur en functie op het type niet-weten frases zonder object.

(1) 2011 Beunis2 [telefoongesprek S/N]

In het gesprek waar onderstaand fragment bij hoort hebben S en N het over een jurk die S wil lenen voor carnaval.

	70	S	Maar is ie nog helemaal vies aan de onderkant?
	71		(1.3)
→	72	N	Ja dat weet ik niet=
	73		=dat moeten we eigenlijk zo even kijken want hij ligt op zol↑der.
	74		(0.7)
	75	S	Lekker weg te rotteh
	76		(0.4)
	77	S	hu(h)u(h)uhh
	78	N	Ja::: na::h ik weet niet ik heb hem daar zelf niet neergelegd,
	79		(0.4)
	80	N	maar e::h,
	81		>iemand anders had hem gewoon opgeruimd<=
	82		=en die had hem daar neergelegd.
	83	S	Ja:::h,
	84		(0.5)

dat weet ik niet in dit fragment (r. 72) komt voor aan het begin van de beurt die het tweede paardeel vormt, als antwoord dat direct volgt op de vraaghandeling in het eerste paardeel (r. 70). Het werkwoord heeft hier twee argumenten, waarvan *ik* subject is en *dat* object. *Dat* (r. 72) is het object dat direct terug verwijst naar de vraaghandeling in het eerste paardeel. De syntactische volgorde van de frase is OVSN. Het object wordt naar voren verplaatst ten opzichte van de basisstructuur: er treedt *topicalisatie* op. Dat wil zeggen dat *dat* hetgeen is waar de rest van de frase (*weet ik niet*) over gaat. De frase had ook zelfstandig voor kunnen komen, want hij vormt de kern van het tweede paardeel:

70 S Maar is ie nog helemaal vies aan de onderkant?
 71 (1.3)
 → 72 N **Ja dat weet ik niet=**

Maar er volgt een korte demonstratie:

73 =dat moeten we eigenlijk zo even kijken want hij ligt op zol↑der.

Dat (r. 73) in deze demonstratie heeft dezelfde referent en dat maakt dat de frase tevens een antwoord op de vraaghandeling van het eerste paardeel is. Ook hier treedt topicalisatie op. Het antwoord op de vraaghandeling van paardeel 1 is nu dat ze er even naar moeten kijken om het antwoord te weten te komen, waaruit wederom blijkt dat N niet weet of de jurk vies is aan de onderkant. De frase in het fragment die expliciet niet-weten doet, vervult hier de functie van niet-weten doen van het antwoord op een vraag.

(2) 2011 Ekerschot1 [*Telefoongesprek Suzanne/Emma*]

Onderstaand fragment komt uit een gesprek tussen moeder en dochter.

111 Emma oke (.)
 112 en hoe laat ben je vandaag thuis,
 113 (0.6)
 114 Suzanne eh: ik heb eh::m college tot één uur=
 115 =maar we hebben::
 116 (1.5)
 117 e- een cursus van iets
 118 dus 'k weet niet [eh of dat langer-
 119 Emma [oh
 120 Suzanne >nouja langer zal het niet duren=
 121 =want er zit nog een groep naast ons<
 122 maar misschien dat 't eerder klaar is.
 123 (0.6)
 124 Emma [°ok°
 → 125 Suzanne **[dat weet ik niet**
 126 Emma zullen we het gespr↑ek nu beëindigen??
 127 (0.7)
 128 is dat goed,
 129 (0.6)
 130 Suzanne [°kej°=

In het eerste paardeel van dit fragment doet Emma een vraaghandeling, waarin ze aan Suzanne vraagt hoe laat zij vanmiddag thuis zal zijn. Suzanne schetst vervolgens een scenario van haar middag, dat het tweede paardeel vormt. Ze geeft hierin aan dat ze misschien eerder klaar zal zijn op

school, maar dat ze dit nog niet zeker weet. Op dit antwoord volgt een korte pauze waarin de mogelijkheid is voor een beurtwisseling, ook wel een *possible completion point* of plaats-relevant-voor-beurt-overdracht (Mazeland, 2008: 28). Na 0.6 seconden nemen zowel Emma als Suzanne de beurt. De frase die niet-weten doet is *dat weet ik niet* in regel 125 en komt voor na dit *possible completion point*. De frase heeft de syntactische volgorde OVSN en heeft *dat* is object bij het werkwoord *weten*. Ook hier treedt topicalisatie op. De niet-weten frase in dit fragment zegt iets over hetgeen wat eerder door dezelfde spreker is gezegd: *Dat* verwijst direct terug naar Suzannes uiting in regel 122. Door het woord *misschien* in regel 122 wordt al duidelijk dat Suzanne er niet zeker van is dat ze eerder klaar is. Door de claim *dat weet ik niet*, blijkt eens te meer dat ze het echt nog niet weet. De niet-weten frase verwijst in dit fragment zelfstandig terug naar iets dat eerder gezegd is en vervult hier de functie van niet-weten doen van een stelling uit de beurt ervoor.

(3) VanderMeijs [*Telefoongesprek Tina/ Vera*]

Vera gaat binnenkort op reis. Tina en Vera bespreken wie er nog in Vera's huis zullen zijn als Vera weer terug komt van haar reis.

	115	Tina	Ja maar ja dan heb je in ieder geval
	116		iemand die er nog is. En die ↑jongen
	117		is er ↑nog.
→	118	Vera	° Nou dat weet ik niet hoor. °
	119		hihih
	120	Tina	als je terug komt
	121	Vera	misschien [dat weet ik niet
	122	Tina	[dat weet je niet

De frase die niet-weten doet is *nou dat weet ik niet hoor* (r. 118) en is het tweede paardeel als een reactie op de stelling van Tina in regel 116/117 die fungeert als eerste paardeel. De frase komt voor aan het begin van de beurt en heeft *dat* als object bij *weten*. De syntactische volgorde van de zin is OVSN door optreden van verb second en topicalisatie. Het object *dat* refereert naar de uiting van de hoorder *En die jongen is er nog* (r. 116-117) en topicalisatie laat zien dat het object hetgeen is waar de niet-weten frase over gaat. Vera laat hier met haar reactie zien dat ze niet weet of 'die jongen' er nog is als ze terug komt. De woorden *nou* en *hoor* zijn tekenen van twijfel zetten dit niet-weten kracht bij. De niet-weten frase vormt zelfstandig het tweede paardeel: er volgt geen demonstratie. In regel 121 doet Vera nogmaals niet-weten, waarbij ze het woord *misschien* toevoegt. De herhaling van het niet-weten doen waarbij tevens geen demonstratie wordt gegeven steunt de conclusie dat de niet-weten frase van Vera de functie heeft van niet-weten van de eerder geuite stelling van Tina.

(4) Roosmalen1 [Telefoongesprek Timo/ Rob]

Timo en Rob bespreken een verjaardagscadeau voor hun moeder.

- 411 Timo Maar ik denk dat ik een boek ga halen dan
412 (2,4)
413 Rob En welk boek is dat [dan
→ 414 Timo **[Ja dat weet ik niet (.]**
415 gewoon ga naar een boekwinkel en zie wat voor boeken ze hebben
416 wat ik denk dat mama leuk vindt

De frase in bovenstaand fragment die niet-weten doet is *ja dat weet ik niet* in regel 414. Deze frase is het tweede paardeel als antwoord op een vraaghandeling in het eerste paardeel in regel 413. De frase staat aan het begin van de beurt en heeft de volgorde OVSN doordat verb second en topicalisatie optreden. *Dat* is lijdend voorwerp en verwijst naar de vraaghandeling *en welk boek is dat dan*. Het object is hetgeen waar de niet-weten uiting over gaat. Welk boek het is dat Timo gaat halen, is hetgeen dat hij claimt niet te weten. De niet-weten frase had ook zelfstandig voor kunnen komen maar krijgt een demonstratie (r. 415-416). In deze demonstratie legt hij uit hoe hij te werk zal gaan bij het uitzoeken van een boek. De demonstratie waarom hij nu nog niet weet welk boek hij gaat halen. De niet-weten frase *Ja dat weet ik niet* heeft hier de functie niet-weten van het antwoord op een vraag.

(5) 2011 DeKroon2 [Telefoongesprek Eva/ Pauline]

Eva vraagt aan Pauline of ze ergens met de bus heen gaan of dat ze lekker gaan fietsen.

- 75 Pauline E:::hm
→ 76 >↑ik weet het niet↓<
77 Ik heb >eerlijk gezegd nog niet echt<
78 >Hoe of waar< het precies is ↓ook he:
79 Ik ga in ieder geval gewoon met de fiets e:hh
80 Daar ↓heen,
81 Eva [oke

Na een blijk van twijfel (*E:::hm*, r. 75) volgt de frase die niet-weten doet *ik weet het niet* (r. 76) in het tweede paardeel, in de vorm van een direct antwoord op de vraaghandeling in paardeel 1 (r. 72-73). De frase die niet-weten doet komt voor aan het begin van de beurt. *Het* is object bij het werkwoord en de syntactische volgorde is SVON, wat betekent dat er enkel *verb second* optreedt. Het object wordt niet naar voren geplaatst, wat wel gebeurt bij de frases met *dat* als object. Dit zou kunnen betekenen dat het object een minder belangrijke rol speelt in deze niet-weten frase dan bij de niet-weten frases met *dat* als object. Na de niet-weten frase als antwoord op de vraaghandeling

volgt een verklarende demonstratie waaruit duidelijk wordt hoe het komt dat ze het nog niet weet; ze weet namelijk nog niet “hoe of waar het precies is”, wat cruciale informatie is voor het beantwoorden van de vraag die Eva stelt:

77 Pauline Ik heb >eerlijk gezegd nog niet echt<
78 >Hoe of waar< het precies is ↓ook he:

gevolgd door een aanvullende demonstratie met informatie die ze wél weet namelijk dat ze in ieder geval gewoon eerst met de fiets gaat naar een verzamelpunt (*daar heen*). :

79 Ik ga in ieder geval gewoon met de fiets e:hh
80 Daar ↓heen,

Omdat Pauline hier naast *ik weet het niet* ook laat zien wat ze wél weet, lijkt de niet-weten frase niet zelfstandig te kunnen opereren: het antwoord zou dan niet compleet zijn. De frase *ik weet het niet* lijkt qua syntaxis en functie op het type niet-weten frases zonder object. De niet-weten frase geeft een (incompleet) antwoord op de vraaghandeling uit het eerste paardeel, maar geeft ook een mate van zekerheid aan over de informatie die volgt in het tweede paardeel.

4.2 Analyse van niet-weten frases zonder object

Uit de analyses van fragmenten waarin een expliciete frase met niet-weten zonder object voorkomt zijn tevens een aantal gegevens gebleken. Zo blijkt dit soort frases vaak voor te komen in een tweede paardeel en, net als bij frases met een object, te volgen op een vraaghandeling van een eerste paardeel. Ook komt het net als bij niet-weten frases met een object bijna altijd aan het begin van de beurt voor, maar het kan ook midden in een beurt voorkomen. Een verschil zit in de informatie die gegeven wordt in de rest van de beurt (de demonstratie). De demonstratie bij niet-weten frases zonder object gaan vaak in op de vraaghandeling in het eerste paardeel en vormen daarbij de kern van het antwoord. De niet-weten frase geeft daarbij slechts een indicatie van hoe zeker men is van deze informatie, waardoor dit soort frases niet gekwalificeerd is als mogelijk zelfstandig tweede paardeel. Uit de analyse van onderstaande fragmenten zal duidelijk worden hoe de frases zonder object functioneren.

(1) 2011 Beunis2 [Telefoongesprek S/N]

Vervolg op voorbeeld 1. S en N hebben het over een jurk die S wil lenen voor carnaval, en die waarschijnlijk vies is.

	73	N	=dat moeten we eigenlijk zo even kijken want hij ligt op zol↓der.
	74		(0.7)
	75	S	Lekker weg te rotteh
	76		(0.4)
	77	S	hu(h)u(h)uhh
→	78	N	Ja::: na::h ik weet niet ik heb hem daar zelf niet neergelegd,
	79		(0.4)
	80	N	maar e::h,
	81		>iemand anders had hem gewoon opgeruimd<=
	82		=en die had hem daar neergelegd.
	83	S	Ja:::h,
	84		(0.5)

De frase *ik weet niet* in regel 78 is onderdeel van een tweede paardeel in het gesprek en is een reactie op het statement van S, *lekker weg te rotteh* (r. 75), het eerste paardeel. Dit paar is een expansie van de vraaghandeling (paardeel 1) en het antwoord daarop (paardeel twee) in regel 70 t/m 74. De frase komt aan het begin van een beurt voor en heeft de volgorde SVN. Doordat er geen object aanwezig is, treedt er geen topicalisatie op en is er geen directe referent aan te wijzen wat het in dit geval lastig maakt te bepalen waar de frase *ik weet niet* precies naar verwijst. Om deze reden zou het pragmatisch gezien niet wenselijk zijn dat de niet-weten frase zelfstandig als tweede paardeel zou voorkomen. N gebruikt haar beurt (r. 78 – 82) verder om te demonstreren dat niet zichzelf, maar iemand anders verantwoordelijk is voor het feit dat de jurk waarschijnlijk op zolder ligt *weg te rotten*. In dit fragment lijkt *Ik weet niet* niet aan te geven dat N iets echt niet weet, namelijk of de jurk ligt weg te rotten, maar is het een epistemische kwalificatie van het eerder gegeven antwoord op de vraaghandeling in paardeel 1 en van de demonstratie die volgt. De frase dient hier dus niet de functie van niet-weten doen van de uiting van S (r. 75), maar van het aanduiden van (on)zekerheid als toelichting op een eerder geproduceerde frase en op informatie die volgt.

(2) 2011 Bonants1 [Telefoongesprek W/S]

S belt W op.

2 W Hee
3 S Wendy?
4 oh >je bent er nu wel<
5 W ja ik ben er ((lacht))
6 S >Wat ben je aan t doen< ((lacht))
→ 7 W JA ik weet niet telefoon deed een beetje gek
8 (.)
9 S Wat zei je,
10 W mijn telefoon deed een beetje raar

ik weet niet (r. 7) is hier het tweede paardeel van de vraaghandeling in het eerste paardeel. De frase komt voor aan het begin van de beurt en kent de syntactische volgorde SVN. Er treedt geen topicalisatie op. Uit de totale beurtopbouw eenheid van W blijkt dat W de vraag van S, *wat ben je aan het doen*, niet letterlijk als vraag opvat, maar interpreteert als een vraag om uitleg over de slechte verbinding. Deze uitleg wordt gegeven in de beurt van W, na de niet-weten frase. De niet-weten frase lijkt hier geen antwoord op de vraag om uitleg te zijn, maar zegt iets over hetgeen dat volgt. Het is een indicatie van hoe zeker W is over de uitleg die volgt. Om deze reden zou het vreemd zijn wanneer de niet-weten frase zelfstandig voor zou komen: dit zou voor een heel ander verloop van het gesprek zorgen. Het zou er dan als volgt uit zien:

2 W Hee
3 S Wendy?
4 oh >je bent er nu wel<
5 W ja ik ben er ((lacht))
6 S >Wat ben je aan t doen< ((lacht))
→ 7 W JA ik weet niet
8 (.)

De niet-weten frase functioneert nu als antwoord op de vraaghandeling in regel 6, die nu letterlijk geïnterpreteerd wordt alsof S wil weten wat W aan het doen is.

De niet-weten frase in het oorspronkelijke fragment lijkt dus een mate van zekerheid aan te geven over het antwoord dat volgt, namelijk dat haar telefoon een beetje gek deed, maar dat ze niet precies weet wat er nou mee aan de hand was.

(3) 2011 Buijsen1 [Telefoongesprek Katinka/ Michella]

Katinka en Michella bespreken een tentamen dat Michella heeft gemaakt. Michella denkt dat ze het niet erg goed heeft gemaakt.

57	Katinka	Meestal als jij denkt dat je iets,=
58		= niet goed >heb gedaan<,=
59		= dan heb ↓je het meestal toch wel goed gedaan. (.)
60		dus,
→ 61	Michella	No:ouu >ik weet niet hoor ,=
62		= ik heb zegmaar de helft (.)
63		ingevuld of↑zo,=
64		= dus ik ↑weet >dat ik< ECHT
65		(0.5)
66		↑Als ik no:u,=
67		= >Als ik< Stel je voor dat ik alles,
68		(0.5)
69		Goed heb wat ik heb ↑ingevuld,
70	Katinka	= Ja, (.)
71	Michella	dan heb ik ‘t misschien net ge↓haald,=
72		=zeg ↓maar.
73	Katinka	Nou dan rekenen we daar toch ↓op.

Katinka stelt in een eerste paardeel dat wanneer Michella denkt dat ze iets niet goed heeft gedaan, ze het meestal toch wel goed blijkt te hebben gedaan. In het fragment weerlegt Michella deze stelling van Katinka, met haar frase *nouuu ik weet niet hoor* in het tweede paardeel vanaf regel 61, waarmee zij haar twijfels aangeeft over deze stelling. De frase heeft de syntactische volgorde SVN, er treedt geen topicalisatie op waardoor het minder duidelijk is waar de niet-weten uiting over gaat.

Op de niet-weten frase volgt aanvullende informatie over hoe ze het tentamen heeft gemaakt en dat ze het misschien toch heeft gehaald. De woorden *ofzo*, *misschien*, *als* en *zeg maar* geven aan dat Michella niet zeker is van zichzelf. Wanneer de frase zelfstandig zou voorkomen, zou het onduidelijk zijn waar de frase precies op doelt. De frase die in eerste instantie niet-weten doet, lijkt daarom al een bepaalde mate van (on)zekerheid aan te geven over zowel hetgeen dat Katinka stelt als over de demonstratie die volgt in haar eigen beurt.

(4) 2011 Voestermans2 [Telefoongesprek Sandra/ Linda]

Sandra en Linda bespreken een proefles kickboxen waar ze de volgende dag heen zullen gaan.

- 209 Sandra Bah.
210 ↑Hey maar ↑eh wat doe je morgen ↑aan dan.
211 (.)
→ 212 Linda Uhh (.) **weet** ↑niet een ↑broekje ofzo of een ↑rokje
213 (.)

De frase van Linda in regel 460 *weet niet* is een tweede paardeel dat volgt op een vraaghandeling van het eerste paardeel en kent noch een object waarmee topicalisatie kan optreden noch een subject. De frase staat aan het begin van de beurt en heeft de syntactische volgorde VN. Na een blijk van twijfel *uhh* (r. 212) geeft *weet niet een broekje ofzo of een rokje* het antwoord op de vraaghandeling van paardeel 1 (r. 210). Hoewel ze eerst niet-weten doet (*weet niet*) komt er daarna toch een specifiekere antwoord, *een broekje ofzo of een rokje*, op de vraaghandeling van Sandra. Het woord *ofzo* geeft onzekerheid aan over het gegeven antwoord op paardeel 1, maar ook de niet-weten frase lijkt een mate van zekerheid aan te geven over hetgeen dat volgt in dezelfde beurt.

(5) 2011 Kahwagi1 [Telefoongesprek Eef/RK]

Eef en RK bespreken een avondje stappen.

- 102 EEF: =J:ezus, oh wat ↑lache man, das echt leuk, ik hou echt van zulke
103 a[vondjes.
→ 104 RK: [↓J::a, het was ook zo, maar t **ik** ↑**weet** ↓**niet**,
105 het was ook heel gek want we hadden het de hele avond
106 al over nouja
107 nd gewoon wat je wilt doen in de toekomst, wat je voor
108 reizen wilt doen en ↑dat soort dingen, en
109 we had[den het echt de HEle avond daarover.
110 EEF: [Mmm
111 RK: En opeens [staan er twee jongens,
112 EEF: [Ja.
113 RK: backpackers uit Canada voor je neus. [‘T is echt zo
114 grappig
115 EEF: [Jahaha fakking
116 vet.

De frase *ik weet niet* (r. 4) van RK is een reactie als tweede paardeel op het statement van Eef als eerste paardeel in regel 103. De frase komt voor in het midden van een beurt en kent de volgorde SVN. Er is geen object aanwezig waar topicalisatie mee kan optreden waardoor het wederom

minder duidelijk is waar de niet-weten frase over gaat. RK lijkt de juiste woorden voor haar verhaal niet te kunnen vinden, wat duidelijk wordt uit haar twijfelachtige syntactisch onvoltooide uitingen aan het begin van de beurt *Ja, het was ook zo, maar 't*, gevolgd door de frase *ik weet niet* die niet-weten doet. Ook in de demonstratie die volgt op het niet-weten doen komt ze nog een aantal keer niet goed uit haar woorden. De niet-weten frase verwijst zowel anaforsch (achteraf) als cataforisch (vooruit) (Vandeweghe, 2004: 172). Pragmatisch gezien kan de frase in dit fragment niet zelfstandig als tweede paardeel voorkomen. De volgende situatie zou dan ontstaan:

102 EEF: =J:ezus, oh wat ↑lache man, das echt leuk, ik hou echt van zulke
 103 a[vondjes.
 → 104 RK: **ik** ↑weet ↑niet,

In deze situatie zou de niet-weten frase uit de lucht komen vallen. *Ik weet niet* lijkt in het oorspronkelijke fragment te moeten aangeven dat RK niet goed weet hoe ze haar verhaal wil vormgeven en zegt dus iets over de demonstratie. De niet-weten frase kan daarom niet zelfstandig voorkomen, maar functioneert als indicatie van (on)zekerheid over de informatie in hetzelfde paardeel.

5. Conclusie

In deze thesis is het functioneren van expliciete niet-weten frases in informele telefoongesprekken onderzocht. Ik heb getracht de achterliggende interactionele overwegingen van expliciete niet-weten frases te achterhalen, waarbij ik het syntactische verschil tussen frases (met/zonder object) heb betrokken. Om de functionele verschillen tussen deze frases te bepalen heb ik Conversatie-analyse toegepast en ben ik uit gegaan van observeerbare gegevens van deze twee fenomenen, zoals de sequentiële positie in het gesprek (beurt-opbouw), de positie binnen de beurt zelf, de syntactische volgorde van de zin en de eventuele verdere informatie die gegeven wordt in dezelfde beurt door de spreker van de niet-weten frase (demonstratie). De hoofdvraag hierbij was als volgt: *Is er een verschil in functie tussen expliciete niet-weten frases met en zonder object, en zo ja, wat is dit verschil?*

Na de analyse van de fragmenten zijn een aantal gegevens te concluderen en kan de hoofdvraag bevestigend worden beantwoord. Uit de analyses is gebleken dat niet-weten frases zonder object anders functioneren dan de frases met object. Niet-weten frases met object hebben de functie van niet-weten doen van een vraaghandeling of stelling in een eerder paardeel, en zijn gekwalificeerd als mogelijk zelfstandig tweede paardeel. De niet-weten frase met *het* als object vormt daarop een uitzondering: deze lijkt qua syntaxis en functie op het type niet-weten frases

zonder object. Niet-weten frases zonder object zijn niet gekwalificeerd als zelfstandig tweede paardeel, maar geven een mate van (on)zekerheid aan over de informatie die volgt of voorafgaat aan de frase in hetzelfde paardeel.

Bij het samenstellen van het corpus bleek dat *dat* vaker voorkomt als object dan *het* bij niet-weten frases. Deze twee frases worden gerealiseerd in spraak met een verschillende syntactische volgorde. De frase met *het* als object heeft de syntactische volgorde SVON waarbij alleen *verb second* (Bennis, 2000: 76) is opgetreden. Wanneer de frase *dat* als object heeft, staat het object vooraan in de zin en kent de frase de syntactische volgorde OVSN. Dat wil zeggen dat er *topicalisatie* (Bennis, 2000: 96) is opgetreden en dat *dat* hetgeen is waar de frase vooral over gaat. Wanneer er een object aanwezig is in de frase, verwijst dit object anaforsch, dat wil zeggen het verwijst terug naar een referent die voorafgaand aan de frase is voorgekomen in het gesprek (Vanweghe, 2004). Deze verwijzing is beurtgrens-overschrijdend: De referent staat in een andere beurt, namelijk de beurt in de eerste sequentiële positie. Dit is het eerste paardeel en dit is vaak een vraaghandeling. De frase die niet-weten doet staat in het tweede paardeel aan het begin van de beurt en geeft antwoord op de vraag uit paardeel één. Fragment twee en drie vormen hierop een uitzondering. In fragment twee is geen sprake van een vraaghandeling in het eerste paardeel, maar van een situatie-schets. Wel is er tevens sprake van beurtgrensoverschrijding, gezien het *possible completion point* (Mazeland, 2008) dat aanwezig is na de situatie-schets. In fragment drie is sprake van een reactie op een stelling. De frases met object kunnen zelfstandig fungeren als tweede paardeel in de sequentiële positie en doen niet-weten van een vraag of stelling in een eerder paardeel. De demonstratie die volgt na- of voorafgaat aan de niet-weten frase, is slechts een toelichting op de frase die extra informatie geeft over het niet-weten. De frase die niet-weten doet met object heeft daarom de functie van niet-weten doen.

De frases van niet-weten zonder object functioneren anders. Bij niet-weten frases zonder object treedt geen *topicalisatie* maar wel *verb second* op: het werkwoord neemt de tweede positie in. Ook is bij deze frases *object deletion* (Liu, 2008) opgetreden. Door het optreden van object-deletion verandert de grammaticale structuur van een frase: er is immers geen object aanwezig waar men dat wel zou verwachten. SVN is de syntactische volgorde die uiteindelijk gerealiseerd wordt in spraak. Omdat er geen object aanwezig is, is het niet meteen duidelijk waarop de niet-weten frase betrekking heeft. Zoals uit de analyses blijkt, kan de frase zowel anaforsch (fragment 1, 3 en 5) als cataforisch (fragment 1-5) verwijzen. De niet-weten frase blijkt vaak te refereren aan iets dat erop volgt in dezelfde beurt. In tegenstelling tot niet-weten frases met object, is er bij niet-weten frases zonder object dus vaak geen sprake van beurtoverschrijding. De demonstratie vormt de kern van het antwoord op paardeel één. De niet-weten frase is slechts een toelichting die de mate van zekerheid

over dit antwoord aanduidt. Omdat de niet-weten frase niet de kern van de beurt vormt, kan deze meestal niet zelfstandig voorkomen zoals aangetoond in de analyses. De frase doet dus iets anders dan het tonen van niet-weten van een antwoord op het eerste paardeel. Het weglaten van het object dient dus een functie, namelijk het aanduiden van onzekerheid over de informatie in dezelfde sequentiële positie. Fragment één is hierop een uitzondering, aangezien de niet-weten frase hier niet alleen cataforisch (vooruit) verwijst (Vandeweghe, 2004: 172) maar ook terug lijkt te verwijzen naar een eerder gegeven antwoord. Het weglaten van het object is dus één van de vanzelfsprekendheden waarmee men elkaar laat zien wat men weet, of in dit geval wat men niet (zeker) weet.

Omdat uit de analyses is gebleken dat niet-weten frases zonder object anders functioneren dan de niet-weten frases met object, zou je kunnen zeggen dat de grammaticale structuur die tot uiting komt wordt bepaald door de betekenis die in de interactie tot stand moet komen: de functie van de niet-weten frase houdt verband met het wel of niet verschijnen van een object. Een deel van de grammatica wordt in dit geval beïnvloedt door de sociale interactie, een gegeven dat aansluit bij de theorie van Hopper (1988), die stelt dat grammatica “tevoorschijn komt uit discours”. Anderzijds moet er in enige mate een *a priori grammatica* aanwezig zijn, om er van af te kunnen wijken. De onderliggende SOV-structuur en het feit dat weten een transitief werkwoord is en er dus zowel een subject als een object aanwezig zouden moeten zijn, zijn *a priori* gegevens. Ik sluit mij daarom aan bij de middenpositie die Ochs en collega's (1996) innemen: interactie beïnvloedt grammatica en vice versa.

6. Discussie

De hoofdvraag van dit onderzoek was als volgt: *Is er een verschil in functie tussen expliciete niet-weten frases met en zonder object, en zo ja, wat is dit verschil?*

Na de analyse van de fragmenten kan de hoofdvraag bevestigend worden beantwoord en wordt het functieverhaal besproken. Uit de analyses is gebleken dat niet-weten frases zonder object anders functioneren dan de frases met object. Niet-weten frases met object hebben de functie van niet-weten doen van een stelling of van het antwoord op een vraag, en zijn gekwalificeerd als zelfstandig tweede paardeel. Niet-weten frases zonder object zijn niet gekwalificeerd als zelfstandig tweede paardeel, maar geven een mate van (on)zekerheid aan over de informatie die volgt of voorafgaat aan de niet-weten frase in hetzelfde paardeel.

Enkele kanttekeningen bij dit onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek naar dit fenomeen worden in deze paragraaf besproken.

Allereerst gaat het in deze thesis om een kleinschalig onderzoek van een tiental fragmenten. Vanwege het beperkte aantal geanalyseerde fragmenten moeten uitspraken over het functioneren

niet als bindend worden opgevat. Een grootschaliger onderzoek zou nodig zijn om bindende uitspraken over het onderzochte fenomeen te kunnen doen.

In dit onderzoek komt eenmaal het type niet-weten frase met het object *het* voor. Deze frase leek qua syntaxis en functie meer op het type niet-weten frases zonder object. Omdat dit type in deze thesis als uitzondering is beschouwd is hier niet verder op in gegaan. Er kan in vervolgonderzoek verder uitgezocht worden of er meer verschillen zijn tussen niet-weten frases met *het* en *dat* als object, die nu niet gevonden zijn, en of niet-weten frases met *het* als object daadwerkelijk meer gemeen hebben met het type niet-weten frases zonder object of dat er sprake was van toeval.

Hetzelfde geldt voor niet-weten frases die zowel een object als een subject missen. In dit onderzoek kwam dit slechts eenmalig voor omdat dit fenomeen schaars was in het gebruikte corpus. Deze niet-weten frase is hetzelfde behandeld als de andere niet-weten frases zonder object. In vervolgonderzoek kan gekeken worden of dit fenomeen altijd hetzelfde functioneert als niet-weten frases die slechts een object missen, zoals nu het geval was, of dat er (minimale) verschillen zijn tussen niet-weten frases zonder object en niet-weten frases zonder sub- en object.

Hoewel in dit onderzoek geen voorbeelden van niet-weten frases zonder object voorkomen die zelfstandig zouden kunnen opereren, is het interessant om te zoeken naar mogelijke uitzonderingen die dit wel kunnen.

Wat opviel bij het samenstellen van een corpus is dat er veel expliciete niet-weten frases voorkomen die als object een ingebedde matrixzin bevatten. Dit type uitingen is in dit onderzoek achterwege gelaten, maar het zou interessant kunnen zijn om te kijken hoe dit type uitingen functioneert.

Literatuurlijst

- Bennis, H.J. (2000) *De Syntaxis van het Nederlands*. Amsterdam : Amsterdam University Press.
- Elffers, E., 1977-1978. Structuralistische en Generatieve Taalkunde. *Spektator*, 7, 16-33.
- Fox, B., 2007. Principles shaping grammatical practices: an exploration. *Discours studies*, 9, 299-318.
- Hopper, P. 1988. Chapter 5: Emergent Grammar and the A Priori Grammar Postulate. In: Tannen, D. 1988. *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 117-134.
- Liu, D., 2008. Intransitive or Object Deleting? Classifying English Verbs Used without an Object. *Journal of English Linguistics*, 36, 289-313.
- Mazeland, H. (1992) *Vraag/antwoord-sequenties*. Amsterdam : Stichting Neerlandistiek VU.
- Mazeland, H. (2008) *Inleiding in De Conversatie-analyse*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Tannen, D. 1988. *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Vandeweghe, W. 2004. *Grammatica van de Nederlandse zin*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.